

Остапенко Т. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – 80-Х РР. XVIII СТ.

Дослідження історії становлення та розвитку правової системи України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст., різноманітних аспектів її функціонування є неможливим без комплексного залучення різноманітних документальних та історіографічних матеріалів. Джерельну базу дослідження цієї проблеми становлять опубліковані та неопубліковані архівні матеріали, які відображують державний та суспільний устрій, право та судочинство, що існували в Україні в період Гетьманщини. Зокрема, це збірники документів «Акты, относящиеся к истории Юго-западной России», пам'ятки права «Статут Великого князівства Литовського 1588 року», «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, Глухівські статті, схвалені царським урядом при обранні на гетьманство Д. Многогрішного (6 березня 1669 р.), Батуринські статті, схвалені царським урядом за поданням гетьмана І. Брюховецького (1664р.), Коломацькі статті (25 липня 1687 р.), Указ Петра I «Про утворення Малоросійської колегії» (16 травня 1722 р.), Універсал гетьмана К. Розумовського «Про обмеження прав переходу селян Лівобережної України» (22 квітня 1760 р.). Низку важливих документів із цієї проблематики, які також використані при проведенні дисертаційного дослідження, зібрав та опублікував М. Василенко.

Найбільш цінними для досліджуваної теми є неопубліковані архівні матеріали: судові справи другої половини XVII – 80-х рр. XVIII ст., що знаходяться у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАК України) а саме – 51-й фонд (Генеральна військова канцелярія 1656 – 1771 рр.) та 229-й фонд (Архів Коша Запорозької Січі).

Зокрема, це судові справи, пов'язані із вчиненням військових злочинів, а саме, дезертирства 8 запорожців на чолі з курінним отаманом Сорочинським (Справа про дезертирство 8 запорожців на чолі з курінним отаманом Сорочинським // ЦДІАК України. – Генеральна військова канцелярія (1656 – 1671). – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 259. – арк. 4), наказ стосовно розшуку дезертирів російських солдатів, одновірців, рекрутів (Наказ стосовно розшуку дезертирів російських солдатів, одновірців, рекрутів // ЦДІАК України. – Генеральна військова канцелярія (1656 – 1771). – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 58. – арк. 22). Важливими елементами джерельної бази дослідження є також військові ордери Коша, зокрема ордер від 10 червня 1769 р. (Наказ Коша Запорозької Січі від 10 червня 1769 р. паланковим полковникам щодо покарання киями козаків, які ховалися від служби // Центральный держав-

ний історичний архів України в м. Києві (Далі – ЦДІАК України). – Архів Коша Запорозької Січі. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 226. – арк. 18).

Досить цікавими видаються архівні матеріали, які підтверджують наявність у Гетьманщині посадових злочинів. До них можна віднести судові справи 1761, 1745, 1764, 1765, 1769 рр.

Велику кількість архівних документів, що використовувалися при здійсненні дослідження, становлять матеріали судових справ, присвячені злочинам проти особи та проти власності. Серед них можна виокремити справу щодо вбивства запорожця кримськими татарами (1767), вбивства і пограбування вівчара намісника Кишинського монастиря (1759), побиття товариша Пашківського куреня (1764), побиття козака Дерев'янківського куреня (1769). Стосовно судових справ щодо злочинів проти власності слід відзначити випадки крадіжки грошей (1764), коней (1769) тощо.

Важливою складовою джерельної бази цього дослідження є Статут Великого князівства Литовського 1588 р. Історія публікацій цього правового акта видається досить цікавою. Перші видання Статуту 1588 р. було зроблено тільки руською мовою (Статут Великого князівства Литовського: У 3 т. – Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – с. 16). Докладне вивчення оригіналів свідчить, що він вийшов трьома окремими виданнями. При всій ідентичності змісту вони мають відмінності в оформленні титульних листів, у малюнках шрифтів, у прийнятих скороченнях. Друге польське видання Статуту було надруковане у Вільні в 1619 р. Основною відмінністю другого польського видання Статуту від першого було включення до нього витягів із діючих законів королівства Польського. Третє польське видання побачило світ у 1648 р. У ньому, виконуючи соціальне замовлення польської шляхти, навмисне перекручується зміст титульного листа. Опір змінам Статуту, який чинила шляхта Великого князівства Литовського і українських областей Речі Посполитої, ґрунтувався на тому, що в Статуті споконвічно було відбито руське право і що перше видання Статуту, тобто його оригінал, було надруковано руською мовою. Статут було надруковано також у 1693 р. У порівнянні з виданням 1648 р., тут можна знайти зміни в титульному листі, зроблені з метою подальшого зміцнення версії про первісне видання Статуту 1588 р. польською мовою. Ще одне видання Статуту з'явилося у 1786 р. за правління Станіслава Августа. Випущене воно було у Вільні єзуїтською академією без королівського привілею і взагалі без жодного на те дозволу. Видання це більш за всі попередні насичене неточностями і друкарськими помилками. Останнє видання Статуту польською мовою було надруковане у 1819 р. у Вільні, у друкарні Марциновського. Будучи точною копією видання 1786 р., воно було також неякісним і далеким від істинного змісту.

На початку XX ст. було знайдено рукопис майже повного перекладу Статуту 1588 р. тогочасною російською мовою. Переклад усіх трьох Статутів Великого князівства Литовського українською мовою вперше було здійснено в 2002 – 2004 рр. колективом учених Одеської національної юридичної академії.

Шершенькова В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Здійснюючи історіографічний аналіз, слід зазначити, що питання законодавства про військові злочини в Україні, залишається ще недостатньо дослідженими у вітчизняній історико-правовій науці. І на сьогодні в Україні існують лише поодинокі, фрагментарні дослідження названої теми, які не дають повної уяви по цьому питанню.

Після проголошення незалежності в Україні було продовжено дослідження ряду питань пов'язаних з військовими злочинами. Такі дослідження в 90-х рр. XX ст. здійснювалися В. Навроцьким (Навроцький В. Військові злочини. Особлива частина міжнародного кримінального права. Лекції для студентів юридичного факультету – Львів : юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, – 1997. – с. 44), В. П. Базовим (Право війни / Під заг. ред. Базова В. П. – К. : «Поліграфкнига», 1997. – с. 11), доцента В. А. Бугайовим стосовно суті і змісту військових злочинів, передбачених кримінальним законодавством України та короткий огляд історії розвитку військово-кримінального законодавства, ознаки військового злочину, поняття і характеристики окремих елементів його родового складу і відмінності від загально-кримінальних злочинів та дисциплінарних проступків (Бугаев В. А. Понятие и содержание воинских преступлений в уголовном праве Украины – Симферополь. Изд-во «Таврида», 1999. – с. 15). Продовжуючи свої дослідження, в 2001 році Бугайов В. А. захистив кандидатську дисертацію на тему «Військові злочини і покарання», в якій у першому розділі розглянуто становлення та розвиток законодавства про військові злочини до 1917 року, коли більша частина сучасної України знаходилась в складі Російської імперії; в радянській Україні і до прийняття Кримінального кодексу України 2001 року (Бугаев В. А. Воинские преступления и наказания. Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 Одесса-Симферополь, 2001. – с. 19).

Професор В. К. Гришук вивчає розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за такий військовий злочин, як самовільне